

Umelecký text ako interpretačný problém a podnet pre estetickú výchovu: k problematike interpretácie grafickej knihy Shauna Tana *Pravidlá leta*

Martina Petriková; mpetrikova9@gmail.com

Abstrakt: V príspevku sa zaoberáme grafickou knihou Shauna Tana *Rules of Summer* (2013, v českom vydaní *Pravidla léta*, 2014), knihu možno zaradiť do literatúry „z rozhrania“, teda do kontextu literatúry pre deti a mládež, ale aj do literatúry pre dospelých recipientov. Literárny text je významovo intenzifikovaný ilustráciami, pretože „obsahy“ poznania, ktoré získavajú ústredné postavy, sú zastúpené fantastickými obrazmi z emocionálnej pamäti chlapca, či z podvedomia. Autor vo svojej knihe zobrazuje periférne priestory a ich segmenty (cesta, továrenský priestor, budovy s nádržami, vrakovisko a pod.) i subjekty (chlapci, mechanické bytosti). Vyberá si zabudnuté, alebo zneviditeľnené priestory (objekty), letný prázdninový čas ako čas uvoľnenia fantázie a vypovedá o detstve i dieťaťu, o sile priateľstva prostredníctvom symbolického významu priestoru a času, neobyčajných dejov i objektov, ktoré sú ozvláštnené o fantazijný aspekt. Ako naznačuje názov Tanovej grafickej knihy, autor ním vymedzil čas, počas ktorého sa definujú pravidlá priateľstva ako elementárnej ľudskej väzby na „perifériu“ spoločnosti, či v industrializovanom svete. Vybraný umelecký text ako interpretačný problém a predmet umenovednej reflexie sa môže stať aj podnetom estetickéj výchovy.

Kľúčové slová: umelecký text, grafický príbeh, motív, žáner, interpretácia.

Abstract: The paper deals with Shaun Tan's picture book *Rules of Summer* (2013, in Czech – *Pravidla léta*, 2014). The book may be included in literature "from interface", therefore in the context of literature for children and youth, but also in literature for adult recipients. The literary text is semantically intensified with illustrations, because "contents" of knowledge that are received by central characters are represented by brilliant images of emotional memory and subconscious of the boy. In his book author shows the peripheral areas and segments (road, factory, the building with tanks, junkyard, etc.) and subjects (boys, mechanical beings). He chooses forgotten spaces (buildings), summer vacation time as the time for releasing imagination and tells about childhood and child, about the power of friendship through the symbolic meaning of space and time, extraordinary storylines and objects that are enriched with the imaginative aspect. As the name of Tan's picture book implies, the author has specified the time during which the rules of friendship are defined as elemental human bond at the "periphery" of the company or in the industrialized world. Selected artistic text as a problem of interpretation and an object of art theory reflection can become an aesthetic education initiative.

Keywords: artistic text, graphic story, motif, genre, interpretation.

Úvod

„In between we're kind of left with a bit of a puzzle as to what is exactly happening and this is something that I find especially appealing as a creator is [...] mysterious imagery [...] stories where you, you get a sense of what's going on but it's not entirely clear and your imagination is fairly free to construct the details.“ Shaun Tan

V príspevku sa budeme zaoberať problematikou interpretácie vybranej grafickej knihy Shauna Tana *Rules of Summer* (2013), v českom vydaní *Pravidlá leta* (2014). Knihu možno zaradiť do kontextu literatúry pre deti a mládež, ale aj do literatúry pre dospelých recipientov. A keďže sa v knihe slovo a obraz snažia o prekračovanie, či rozrušovanie hranice, ktorá ich oddeľuje, pretože „obsahy“ poznania, ktoré získavajú ústredné postavy a ktoré sú sprostredkované slovom, sa rozširujú aj o poznanie zastúpené vo vizuálnom texte fantastickými obrazmi z emocionálnej pamäti, či z podvedomia, možno hovoriť o grafickej alebo obrázkovej knihe. Autor zobrazuje periférne priestory a ich segmenty (cesta, továrenský priestor, budovy s nádržami, vrakovisko a pod.) i subjekty (chlapcov), ktoré sú otvorené kontaktu s mechanickými bytosťami. Vyberá si teda zabudnuté, alebo zneviditeľnené priestory a ich objekty, letný prázdninový čas ako čas uvoľnenia fantázie a vypovedá slovom a obrazom o detstve i dieťaťu, o sile priateľstva prostredníctvom symbolického významu priestoru a času, neobyčajných dejov, subjektov i objektov, ktoré sú ozvláštnené o fantazijný aspekt. Ako naznačuje názov Tanovej grafickej knihy, autor ním vymedzil čas, počas ktorého sa definujú pravidlá priateľstva ako elementárnej ľudskej väzby na „periférii“ spoločnosti, či v industrializovanom svete.

Vybranú grafickú knihu považujeme práve kvôli koexistencii slova a obrazu pri kreovaní zmyslu umeleckého obrazu sveta za interpretačný problém, ktorého riešenie si vyžaduje literárnovedné poznanie i výtvarné, širšie umenovedné poznanie, ale práve preto sa stáva kniha aj podnetom pre literárnu, výtvarnú a estetickú výchovu.

Spisovateľ a výtvarník Shaun Tan

Shaun Tan (1974), austrálsky spisovateľ, ilustrátor a filmár, držiteľ Oscara za krátky animovaný film *The Lost Thing* z roku 2011 i Ceny Astrid Lindgrenovej z roku 2011 je autorom viacerých kníh určených nielen pre deti a mládež, ale aj pre dospelého recipienta.

Po Erikovi (2010, v českom preklade 2011) a po Príbehoch z konca predmestia (2008, v českom preklade 2011) bol v roku 2012 vydaný v českom preklade aj Tanov grafický román *Nový svet/The Arrival* (2006). V roku 2013 zas vyšla vo vydavateľstve OZ Slniečkovo v slovenskom preklade Tanova *Stratená vec/The Lost Thing* (2000). O rok neskôr bola vydaná v českom vydavateľstve Labyrint ďalšia z Tanových grafických kníh s názvom *Pravidlá leta*. Kniha je určená pre malých i veľkých a bola adaptovaná do podoby určenej pre iPad.

Shaun Tan vyštudoval výtvarné umenie a anglickú literatúru a svoj talent najplnšie prejavil okrem literatúry a knižných ilustrácií aj pri tvorbe a režirovaní krátkych animovaných filmov. Informácie o jeho živote a tvorbe (obrázkové knižky, divadelné a filmové adaptácie, ilustrácie a obrazy, tvorivé projekty, komentáre, názory a rozhovory...) možno nájsť na oficiálnej stránke spisovateľa a výtvarníka (<http://www.shauntan.net/>).

Poznámky k interpretácii grafickej knihy od Shauna Tana *Pravidlá leta*

Grafická kniha Shauna Tana *Pravidlá leta/Rules of Summer* (2014) je podľa vyjadrení autora, spisovateľa a ilustrátora, zverejnených na jeho oficiálnej stránke, určená pre malých aj veľkých, ako o tom napovedá aj jedna z vytvorených skíc, ktorá je doplnená textom.

For the little and the big.

RULESOFSUMMER.COM.AU

Obr. 1

Náčrt obrázka, ktorý nasleduje po obrázku z predsádky (dvojlist, ktorý je časťou prilepený na dosku knihy).
(<http://www.shauntan.net/books.html>)

Autor Shaun Tan hovorí vo vzťahu k obsahu knihy o príbehu dvoch chlapcov, mladšieho a staršieho, ba dokonca o najlepších priateľoch či bratoch (pozri: <http://www.shauntan.net/>). Pri identifikovaní inšpirácie, pôvodu alebo zrodu myšlienky Pravidiel leta hovorí o nelineárnom rozprávaní, ktoré vychádza zo sekvencií deja vyjadrených prostredníctvom 25 obrazov (s obálkou 26) a mapujúcich letnú detskú skúsenosť. Príbeh reflektuje aj pravidlá, ktorými sa riadi a napokon aj utvrdzuje priateľstvo dvoch chlapcov.

Už na zadnej obálke knihy s obrázkom (vo formáte krajiny, obr. 2), ktorý zobrazuje ústredné chlapčenské postavy, je titul a ten možno podľa autora chápať aj ako krátky text: „*Nikdy neporušuj pravidla. Zvlášť, keď ť jim nerozumíš*“ (Tan 2014, zadná obálka).

Obr. 2

Rules of Summer (prelude to a parade).
(<http://www.shauntan.net/>)

Už z názvu obrázka, či z textu, ktorý ho sprevádza, vyplýva, že stvárnená sekvencia deja sa zväzuje s „predhrou“ či predzvesťou neobyčajného sprievodu dvoch chlapcov a mechanických bytostí (na kľúčik, so zväčšeným okom alebo s iným špecifickým znakom – s obmedzenou, teda prerušovanou alebo neprirodzenou funkčnosťou, s rozjatrenými zmyslami a pod.) obilným poľom, ktoré je zobrazené v popredí, pred industriálne orientovaným priestorom, ktorý zastupuje továrenský komín. Metódou zobrazenia, farebnosťou i morfológiou zaujímavých objektov či prvkov v krajine, je perspektívne skracovanie, ktoré prvky obrazu so zväčšujúcou sa vzdialenosťou zmenšuje, takže vták nad horizontom na pozadí pôsobí ako vzdialený objekt v pomere k mladšiemu z chlapcov, ktorý v popredí zobrazenia spája znaky ľudského a mechanického, teda fantastického, čím sa aj zdôrazňuje spolubytie ľudských

i mechanických bytostí. Dominantnosť a dôležitosť objektu potvrdzuje aj intenzívne farebné sfarbenie (červeného) mechanického „oka“ ako pokrývky (masky) chlapcovej hlavy. Na druhom (strednom) pláne obrazu sa nachádza starší z chlapcov, ktorý kráča spolu s mechanickou bytosťou, čím sa navodzuje dojem harmónie v ich vzťahu.

Vrchná pravá časť elipsy, ktorá uzatvára priestor zvlneného obilného poľa a tvorí horizont, „rámcuje“ aj príbeh „fragmentu“ sprievodu. Zvlnené obilie rozviruje či rozochvieva priestor popredia, elipsa zas svojím zaoblením evokuje zakrivenie Zeme, takže zneistí postavenie človeka, ale príbeh aj situuje do širšieho ne/pozemského kontextu, ktorý je otvorený „veciam“ medzi nebom a zemou. Doplnkovou farbou k žltej až oranžovej farbe (zrelého) obilia je modrá farba (jej použitie vyvoláva efekt vzdľajúceho sa) neba, takže farebnosť obrázka pôsobí opticky nesmierne výrazne a nielen vzbudzuje, ale aj umocňuje dojem letnej horúčavy.

Zaujímavosťou zobrazenia je evokovanie využitia geometrického princípu zlatého rezu, keďže môžeme identifikovať tvar špirály so stredom v mechanickom „oku“ (pútajúcom divákov pohľad) so symbolickým významom, na základe čoho možno uvažovať o dokonalosti či harmonickosti spolužitia fantastických a ľudských bytostí.

Interpretáciu o prepájaní „neba a zeme“ potvrdzuje aj ďalšia časť príbehu v obrazoch, pretože na predsádke/ach knihy mladší z chlapcov uteká s kufrikom v ruke a chce dobehnúť staršieho z dvojice, ktorý odlieta v lietajúcom stroji. Aj v tomto prípade je obrázok rozdelený na dve časti, pričom jedna z nich, pozadie, evokuje pokročilú industrializáciu a popredie obrázku zas fantazijný „únikový“ priestor. Predel medzi časťami obrázku je zrejмый, ba dokonca umocnený žltou farbou (obilnia), ktorá rozhraničuje pozadie a popredie. Na diagonále, ktorá je umiestnená krížom k zakriveniu plochy popredia (obilie a tráva), sú zobrazení chlapci, a tak sa prepája nebo i zem, či inak, zem sa otvára v letnom prázdnotinovom čase fantázií.

Obrázok predchádzajúci vlastný príbeh (porovnaj obr. 1) svojou farebnosťou (s dominanciou žltej farby mäkkých, jemných odtieňov) navodzuje dojem horúceho leta, ale situovaním ústredných chlapčenských postáv s hudobnými nástrojmi do epicentra obrazu vypovedá aj o ich hravosti a priateľstve, ba dokonca o napodobňovaní staršieho mladším z chlapcov, keďže menší sa ocitá v rade za vyšším. Kresba čiar farbičkou na ľavej strane dvojlistu a text – „*Pro malé i velké*“ (Tan 2014) – predznamenajú svojho adresáta, teda ne/intencionalitu grafického umeleckého textu.

Prvý z obrázkov využíva z vyjadrovacích a výrazových prostriedkov, ktoré sú príznačné pre výtvarné umenie, predovšetkým líniu (vertikály elektrických stĺpov a komínov, ktoré evokujú prímestský priestor), plochu (na jej zobrazenie sa využíva lineárna i atmosférická perspektíva, pričom v popredí obrazu tmavé plochy budov vzbudzujú dojem neobývaného industriálneho priestoru), svetlo a tieň (svedčia o čase poludnia, keďže vrhnuté tieň sú krátke), ako aj tmavú farbu budov v kontrapunkte k oslňujúcej poludňajšej farebnosti bledého neba. Ústredným motívom je pustá cesta, smerujúca k úbežníku – bodu, v ktorom sa zbiehajú línie obrazu, ktorou kráča len dvojica dobrých priateľov (o povahe priateľstva napovedá aj gesto šepotu staršieho mladšiemu z chlapcov).

Na ďalšej dvojstrane sprostredkúva rozprávač informáciu o poznaní, ktoré nadobudol v priebehu minulého leta – „*Tobte jsem se naučil minulé léto*“ (Tan 2014), čím sa situuje v čase, ale nepriamo vzbudzuje aj zvedavosť potenciálneho recipienta otázkou o „obsahoch“ získaného poznania, ktoré možno sprostredkovať prostredníctvom zásadných fantastických obrazov z (emocionálnej) pamäti (či z podvedomia, ak uvažujeme o fantastických subjektoch/objektoch – napr. králik veľkých rozmerov, dravé vtáky v oblekoch).

Rozprávač „príbehu v obrazoch“ sprostredkúva 15 pravidiel, čím zároveň člení príbeh na 15 obrazov a ich príbehov. Prvé pravidlo, ktoré platí v priateľskom vzťahu, znie takto: „*Nikdy nenechávať jednu červenou ponožku na prádelni šnúre*“ (Tan 2014). Spolu s obrazom, ktorý pôsobí znepokojivo, upozorňuje na nebezpečenstvo, zviazané so signálnou červenou farbou ponožky, keďže obyčajná vec z ľudského sveta vzbudzuje ohrozenie dvojice nadrozmerným, teda fantastickým červeným králikom. V symbolickom zmysle možno uvažovať o červenej ako o farbe (negatívnej) ničivej sily a o nadrozmernom králikovi zas ako o mesačnom symbolickom zvierati (podľa Becker 2007), ktoré sa spája s nebezpečenstvom nočného času, príp. s osvetlením vyľakaných chlapcov v tme (či v popoludňajšom tieni). Výtvarník využíva predovšetkým plochu, líniu, farbu, svetlo i tieň, pričom expresívny tón nadobúda kresba najmä využitím intenzívne sfarbenej červenej plochy, ktorá orientuje pozorovanie diváka motívom zvieracieho „oka“,

všadeprítomného vizuálneho princípu, ale aj oblým elipsovým tvarom králičieho tela oproti horizontálam plotov a vertikálam stien a rohov budov na obraze, ktoré sú však usporiadané na (prerušenej) diagonále, čím sa drammatizuje dej a dynamizuje kompozícia. Nosným motívom sa stáva strach chlapcov, ktorí sa krčia vo vzájomnom objatí pred králičím zrakom, či hrozbou zviditeľnenia, čo však možno chápať aj ako zdieľanie takých situácií, ktoré upevňujú priateľstvo.

Obr. 3

'Never leave a red sock on the clothesline.'
(<http://www.shauntan.net/>)

Druhé pravidlo – „*Nikdy nejíst poslední olivu na večírku*“ (Tan 2014) – sa tematicky viaže na problémy spoločenského začlenenia či spoločenskou udalosťou evokovanej sociálnej fóbie. Dominuje motív v spoločnosti združených sokolov, ktoré sú do istej miery antropomorfizované oblekmi evokujúcimi vysoký úrad. Obklopujú dvojicu chlapcov, pričom starší z nich je vystrašený a odťahuje mladšieho od stola s „poslednou olivou“. V symbolickom zmysle možno hovoriť o olive (olivovníku) ako o symbole poznania, životnej sily či víťazstva (podľa Becker 2007, s. 198), takže jej zjedenie implikuje posun v živote chlapcov. Sokol je zas považovaný za božské symbolické zviera, či symbol dvorného životného štýlu, avšak dominancia sokolieho „oka“ ako symbolu videnia či zviditeľnenia predznamená aj ohrozenie slobodného procesu získavania poznania. Z výtvarného hľadiska sa využíva predovšetkým farba (červená, čierna, biela), plocha a línia, či protiklad. Drammatizuje sa aj akt pozorovania, a to smerom pohľadu sokolov, čím sa stávajú oči ústrednými, aj keď roztrúsenými bodmi, okolo ktorých sa sústreďuje druhý plán kompozície a navodzuje dojem robustnosti či mohúcnosti spoločenstva, ktoré je zacielené na objekty z prvého plánu obrazu, chlapcov. V popredí obrazu možno považovať za expresívnejšiu červenú plochu stola, ktorá svojou

farebnosťou evokuje symboliku krvi, teda ohrozenia. Výkrik staršieho chlapca tiež evokuje bezradnosť a zdesenie, dokonca aj diagonála, prerušená telom sokola, vzbudzuje dojem obmedzenia či obkľúčenia. Rozľahlosť priestoru sa navodzuje pozadím obrazu, ktoré využíva atmosférickú perspektívu, takže vzbudzuje dojem osihotenosti ľudských protagonistov v pomere k vtáčim postavám reprezentujúcim spoločenské ukotvenie.

Tretie pravidlo – „*Nikdy neupustiť svoju sklenicu*“ (Tan 2014) – je inšpirované „rybárskou“ skúsenosťou, aj keď letný lov sieťkami je zacielený na nezvyčajné lietajúce tvory. Zníženie línie horizontu podmieňuje optické prečnievanie nádrží a zdôrazňuje pozadie s oblohou a lietajúcimi tvormi. Z kompozičného hľadiska architektúra budov s nádržami evokuje usporiadanie do (nerovnoramenného) trojuholníka/ov, takže pomerne neisté postavenie figúr chlapcov stojacich na vyvýšených nádržiach „uzemňuje“ pevná základňa.

Obr. 4
(Tan 2014)

Problém obrazu a textu ako segmentov grafického príbehu tkvie v pustení záväzacieho pohára, pretože mladší z chlapcov takto stráca nádobu potrebnú na ulovené lietajúce tvory a z priateľskej/bratskej súťaže sa sám vyradzuje. Avšak problém napokon vedie k definovaniu pravidla ako predpokladu harmonicky strávených (potenciálnych) prázdnin. Zrovnoprávnením vzduchu (oblohy) a vody („rybolov“ lietajúcich tvorov) sa otvára detský svet fantastickým skúsenostiam, ktoré nie sú vymedzené hranicami načrtávanými dospelými.

Štvrté pravidlo – „*Nikdy nenechávať přes noc otevřený zadní vchod*“ (Tan 2014) – je výsledkom reflexie neobvyčajnej situácie preniknutia prehistorických organizmov do kontextu ľudského obydlia nezatvoreným zadným vchodom. Z hľadiska výtvarného spracovania témy a problému sa využíva predovšetkým farba (červená, odtiene modrej a šedivej, či žltá), ako aj priestor, plocha a línia, či protiklad svetla a šera. To súcno, ktoré sa vyznačuje priebojnosťou a expanduje do uzavretého ľudského obydlia či izby, je vo svojom dynamickom prejave stvárnené červenou farbou ako farbou nového života, plodenia a rastu, ale aj nebezpečnej expanzie, či žltou farbou ako farbou večnosti i zrelosti, ktorá sa oddeľuje od čiernej farby (podľa Becker 2007, s. 42, s. 349). Akt pozorovania vyhrotenej situácie je vyjadrený smerom pohľadu chlapcov z tretieho plánu obrazu, pričom v jeho druhom pláne sa zobrazuje akt genézy života či expanzie prehistorického života, čo nielen priťahuje chlapčenskú pozornosť, ale predovšetkým mobilizuje ich činnosť (upratovanie synekdochicky vyjadrené lopatou a vedrom). Oproti svetlu a červenej i žltej farbe z druhého plánu obrazu sa v jeho popredí presadzuje tieň či šero, v ktorom sú zobrazené prehistorické organizmy v tmavších tónoch farieb, čím sa zdôrazní akt tvorenia. Do výšky prerastajúci život sa zobrazí vyjadrovacím a výrazovým prostriedkom vertikálnych línií, ako aj špirál (života), avšak dramatický a dynamický ráz kompozície zobrazenia sa dosahuje aj využitím svetelnej elipsy. Problematické ladenie témy obrazu sa utlmuje perspektívou riešenia fantastického aktu tvorenia – uprataním izby.

Výtvarné stvárnenie témy piateho pravidla – „*Nikdy nešlapat na šneka*“ (Tan 2014) – využíva perspektívne zobrazenie, teda ilúziu ustupujúceho priestoru, ako aj motív cesty (životom). V kontrapunkte k zemskému povrchu – opornej ploche kompozície a ploche so zníženým horizontom, ktorá naznačuje stabilnú pozíciu človeka na Zemi, sa zobrazuje vzdušný vír, tornádo, ktoré nadobúda neobvyklé rozmery. Týmto spôsobom

sa načrtne problém pre/činu, ktorý môže vzbudiť ne/adekvátnu odozvu, a tak upozorniť na ľudské konanie a jeho povahu i dôsledky. Dynamizmus deja z pozadia obrazu ako následku činu z prvého plánu obrazu a dramatismus prírodného úkazu sa zobrazí vyjadrovacími a výrazovými prostriedkami línie a plochy, evokujúcimi spojnice vrcholov a stredu rovnostranného trojuholníka, keďže v jednom bode na horizonte sa spája trojica línií vychádzajúcich z rohov obrazu.

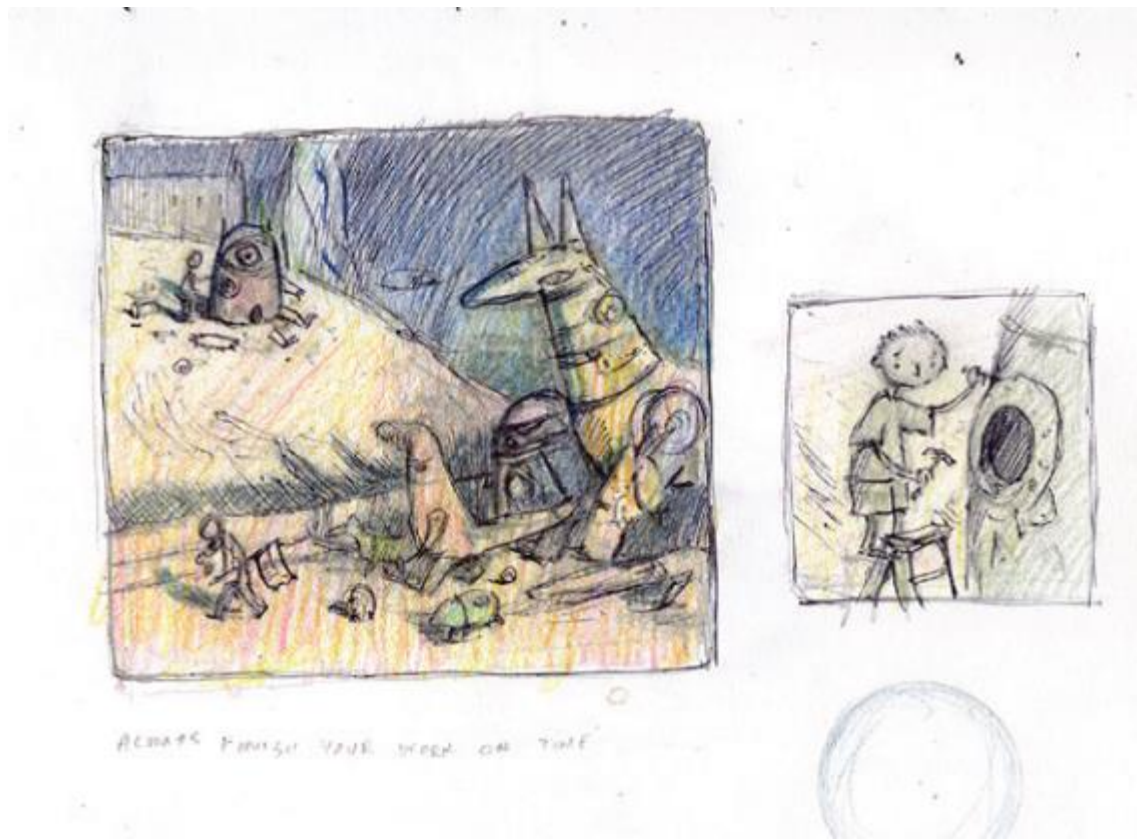
Obr. 5
(Tan 2014)

Šieste pravidlo – „*Nikdy nepříjíít na přehlídce pozdě*“ (Tan 2014) – reaguje na problém oneskorenia a neúčasti mladšieho z chlapcov na prehládke. Témou zobrazenia sa stáva rozmanitosť mechanických bytostí na prehládke vedenej starším z chlapcov a problémom je zas meškanie mladšieho z nich, keďže ním

predvádzaná mechanická bytosť si vyžiadala ešte opravu či vylepšenie, ako to naznačuje aj detail kresby Shaunta Tana (obr. 7). Vyčlenenie z kontextu prehládky sa výtvarne vyjadří zobrazením chlapca a jeho mechanického spoločníka, ktorý je pokazený, na druhom pláne obrazu. Dynamizmus kompozície sa dosahuje stvárnením pohybu bytostí na prehládke, ako aj ich rozmanitosťou. Pozornosť priťahuje oko sediacej mechanickej bytosti a stáva sa tak ohniskom druhého plánu obrazu. V prvom pláne sa využíva pomyselná diagonála, ktorú formujú veľkostné rozdiely medzi účastníkmi prehládky.

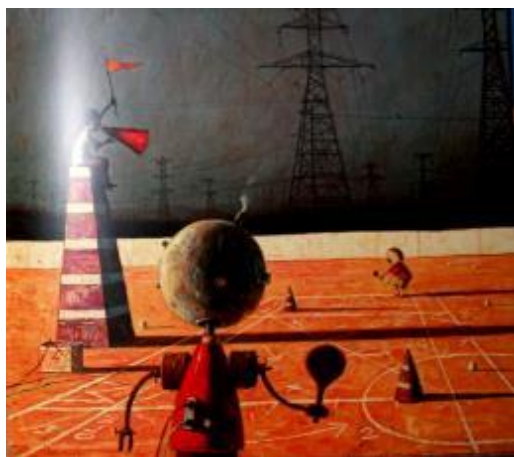
Obr. 6
'Never be late for a parade'.
(<http://www.shauntan.net/>)

Obr. 7

Náčrt obrázka 'Never be late for a parade'.

(<http://www.shauntan.net/>)

Siedme pravidlo – „*Nikdy nezkažiť dokonalý plán*“ (Tan 2014) – vo výtvarnej realizácii tematicky reaguje na prenikanie mechanických bytostí do ľudského kontextu (izba, vidlička, nôž), teda na situáciu ukoristenia jahody štyrmi ozbrojencami. Vizualným ohniskom obrazu je červená jahoda, ktorá orientuje pozorovanie diváka a vymedzuje sa ako farebný oporný bod na neutrálnom pozadí v priestore miestnosti so špecifickou textúrou. Asymetrické rozmiestnenie ozbrojencov dynamizuje kompozíciu a naznačuje premyslený plán akcie. Problém či disproporciu možno vybatovať pri odtrhnutí časti chvosta jednej z mechanických bytostí, čo môže evokovať chybu pri realizácii plánu.

Obr. 8

(Tan 2014)

Ôsme pravidlo – „*Nikdy se nehádat s rozhodčím*“ (Tan 2014) – sa viaže na problém hádky či obrany svojho konania a tematicky zas na (sú)hru chlapca a mechanickej bytosti. Z výtvarného hľadiska je plocha obrazu rozdelená na dve farebné časti, využíva sa kontrast medzi svetlom či osvetlenou plochou kurtu a šerom alebo tmavnúcou oblohou. Navodzuje sa aj kontrast medzi chladnými farbami pozadia, podmieňujúcimi dojem, že stĺpy elektrického vedenia sa vzdávajú, a tak svedčia aj o industrializácii prostredia, ako aj teplými farbami popredia, ktoré umocňujú dojem rozľahlosti herného priestoru.

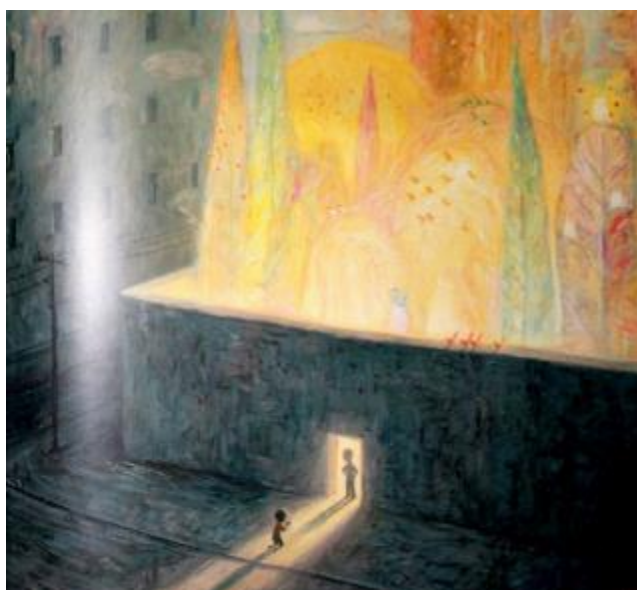
Deviate pravidlo – „*Nikdy nedávat klíče někomu neznámému*“ (Tan 2014) – reflektuje situáciu vpádu a začlenenia „cudzieho“ do domovského kontextu, čo sa výtvarne prezentuje v podobe usadenia sa na pohovku a pozerania televízneho programu. Z výrazových a vyjadrovacích prostriedkov sa uplatní svetlo oproti tieňu a v svetle šíriacom sa z obrazovky ako zdroja svetla sa zobrazia vedľa seba „cudzia“ nadrozmerná mačka a starší z chlapcov. Umocnenie či ukotvenie „cudzieho“ prvku v domovskom kontexte sa dosahuje

Obr. 9
(Tan 2014)

tieňohrou, keďže hlavy dvojice usadenej na pohovke vrhajú tieň uší. V prípade mačky je tieň opodstatnený, avšak v prípade chlapca symbolicky vypovedá o prispôbení sa staronovým podmienkam, keďže portrét nad pohovkou a jedenie pukancov naznačujú, že ide o dlhšie sa formujúci vzťah. Červená farebná plocha okna, z ktorého na situáciu nazerá mladší z chlapcov, oživuje obraz, pritahuje pozornosť, ale aj znepokojuje expresivitou sfarbenia v pomere k chladným tónom farieb. Upozorňuje na vyčlenenie chlapca ako na jeden z problémov zobrazenia.

Desiate pravidlo – „*Nikdy nezapomenout heslo*“ (Tan 2014) – vo výtvarnom stvárnení reflektuje situáciu prosenia ako reakcie na zabudnuté heslo do „iného“, fantastického priestoru. Ten vyrastá zo záhrady a prerastá jej hranice (plot), ktoré materiálom a tvarom zapadajú do kontextu mestskej industrializovanej krajiny. Avšak záhrada je v kontrapunkte k betónovému mestu a reprezentuje farebný snový či fantastický svet, ktorý dynamizuje a ozvlášťňuje kompozíciu obrázku, keďže živé farebné súcno (stromy s vtákmi či kvetmi) nemá rovnaké, pravidelné tvary či tvary pravouholníkov, uzatvárajúcich len pravé uhly ako je to pri

Obr. 10
(Tan 2014)

budovách mestských stavieb. Z výtvarných vyjadrovacích prostriedkov a z prostriedkov kompozičnej výstavby sa uplatnil protiklad pastelovej farebnosti, svetla a tmavej farby i tieňa, ako aj plôch mesta a záhrady. Kompozíciu oživuje aj dopad svetla z otvorených dverí do záhrady, čím sa nielenže naznačí možnosť mladšieho z chlapcov vstúpiť do „tajného“ priestoru vďaka poznaniu hesla alebo prosbe, ak heslo zabudol, ale aj nevšednosť a prítlačivosť záhrady ako vytúženého cenného miesta aj vďaka farbám z oranžovo-žltej farebnej stupnice a rozmanitosti živého súcna.

Jedenáste pravidlo – „*Nikdy nebledat důvody*“ (Tan 2014) – reaguje na problém bitky dvoch priateľov, ktorá sa v osvetlenom žltom kruhu stáva ohniskom obrazu. Kompozíciu dynamizujú aj do kruhu zoskupené

rozmanité postavy knihy, zvieratá i mechanické bytosti, ktoré sa z tieňa prizerajú bitke, takže pri tomto usporiadaní subjektov/objektov možno hovoriť o krivkovej kompozícii. Riešenie problému naznačí až ďalší z obrázkov, keďže mladší z chlapcov sa stáva zajatcom staršieho z nich.

Dvanáste pravidlo – „*Nikdy se nenechat poraziť*“ (Tan 2014) – sa zviaže so štyrmi obrazmi a zároveň sekvenciami príbehu, ktoré vyjadrujú prostredníctvom postupu filmového strihu nielen vzdiaľovanie sa pozorovateľa od miesta chlapcovho uväznenia, ale i plynutie času v skokoch a s ním spojené strácanie sa predmestia s priemyselnými budovami pod nánosmi piesku. Kompozíciu prvého zo štvorice obrazov ozvlášťuje napätie medzi priemyselným svetom a netradičným statickým zoskupením vrán, ktoré stoja v polkruhoch a prostredníctvom antropomorfizácie, odovzdávania koruny staršiemu z chlapcov, prepájajú ľudský a zvierací svet. Oranžovo sfarbené objekty či predmety (okienko a koruna) svojou farebnosťou oživujú jednotvárne pôsobiaci chladný farebný tón obrazu. Ďalšie z obrazov načrtávajú mesto v sivom farebnom tóne a s ohniskom v tmavom priestore väzenia/dopravného prostriedku. Dym vystupujúci z jeho komína jedným smerom dynamizuje kompozíciu spolu s letom vrán, ktoré sa zoskupujú okolo tohto priestoru. Posun v čase, ktorý sa naznačí prekrytím mesta pieskom, je čitateľný na ďalšom z obrázkov, avšak

Obr. 11
(Tan 2014)

situovanie objektu s väzením/dopravným prostriedkom sa v priestore nemení, takže evokuje plynutie reálneho času, nie letného či fantastického času, ktorý prežívajú chlapci. Ak budeme považovať objekt s okienkom za dopravný prostriedok, ako to potvrdí interpretácia ďalšieho z obrazov, tak posun v priestore možno interpretovať ako pohyb na perifériu, nie apokalyptickú premenu mesta. Ďalší z obrazov zobrazuje detail objektu, ktorý je obklopený vránami a pohlcovaný tmou, čo evokuje stemnenie priestoru, ale vlastne negatívnejšie emocionálne prežívanie času a priestoru neslobody.

Trináste pravidlo – „*Vždy mít u sebe štípačky*“ (Tan 2014) – ponúka inštrukciu na riešenie problému predchádzajúcich sekvencií príbehu v obrazoch. Priateľstvo zvíťazí nad dočasným negatívnym citom ako výrazom neporozumenia alebo zlyhania, a tak sa starší z chlapcov chystá vyslobodiť mladšieho priateľa. Postup známy z filmového strihu, priblíženie sa k pozorovanému a stvárňovanému objektu (väzenia/dopravného prostriedku), sa využije aj pri reflexii situácie vyslobodenia mladšieho z chlapcov. Ohniskom obrazu sa stane tmavý objekt, ktorý oživujú len tri drobné teplými farbami sfarbené škvrny (okienko, svetlo, dym z komína). Kompozíciu dynamizuje starší z chlapcov na bicykli, ktorý nesie kliešte, aby vyslobodil svojho priateľa. Ilúzia pohybu a dramatizácia deja sa dosahuje aj pohybom objektu, o ktorom svedčí smer dymu z komína a predné svetlo.

Štrnásť pravidlo – „*Vždy znát cestu domů*“ (Tan 2014) – nadväzuje na problém i tému predchádzajúcich sekvencií už zobrazením následku predchádzajúcich činov. Návrat domov na bicykli sa nesie v znamení

cesty mŕtvou predmestskou (?) krajinou. Vrakovisko či pohrebisko vecí i zvierat z prvého a druhého plánu obrazu sa svetlosťou a farebnosťou ocitá v popredí v pomere k chladným a tmavým tónom farieb z pozadia. Z vyjadrovacích a výrazových prostriedkov príznačných pre výtvarné umenie sa teda využíva predovšetkým svetlo a tieň, farby a líniami členený (stratifikovaný) priestor. Ilúziu pohybu navodzujú len chlapani na bicykli ako drobné segmenty, ktoré sú súčasťou obrazu zničeného sveta.

Pätnáste pravidlo – „*Nikdy nepromarnit posledný letný deň*“ (Tan 2014) – je vyústením prázdninového príbehu v obrazoch. Ponúka pravidlo, podľa ktorého je potrebné žiť a prežívať život naplno. Vo výtvarnej interpretácii reaguje na možnosť s veľkým úsilím prekročiť hranice (vyjadrené symbolikou múru) všednej skúsenosti, teda prekonať prekážku či prekážky na ceste za poznaním i dobrodružstvom. Z kompozičného

Obr. 12
(Tan 2014)

hľadiska sa teda využije vyvýšený horizont, ktorý svedčí o veľkosti prekážky. Neistotu navodzujú aj zošikmená línia múru a línie úzkeho rebríka, po ktorom vystúpili obaja chlapani. Využije sa aj kontrast svetla oblohy a tmavej plochy vysokého múru. Riešenie – prekonanie prekážky na chlapčenskej ceste časom leta a priestorom periferie tak vyznieva ako optimistické predznamenanie završenia detskej skúsenosti. Uzavretie príbehu ako vyjadrenia plnosti života však zobrazuje až nasledujúci obrázok, ktorý stvárňuje pestrofarebnú explóziu plodov z času zrenia, a to so symbolickou podobou ovocia a zákuskov.

Obr. 13
(Tan 2014)

Kompozícia vyobrazenia zátišia má podobu horizontálneho pravouholníka, čím sa rozširuje do „krajiny“ detstva a plnosti, či plnohodnotného detstva. Súčasťou krajiny sú minimalizované postavy chlapanov

v popredí obrazu, ktoré hrajú na hudobných nástrojoch, takže prostredníctvom evokácie iných (akustických) vnemov znásobujú mnohorakosť (teplé farby, rozmanitosť tvarov ovocia a kvetín) a mnohorozmernosť obrazu sveta.

Uzavretie príbehu a napokon aj jeho znovuobnovenie prostredníctvom fragmentov (obrazov) či spomienok, ktoré detské kresby (obrazy) na stenách asociujú, sa teda realizuje „obrazmi v obraze“ záverečnej situácie. Oproti niekdajšiemu sledovaniu televízneho programu starším z chlapcov a mačkou tentoraz televízny program sledujú spoločne obaja chlapci. Na pozadí, ale aj v popredí obrazu sú roztrúsené detské kresby predmetov, ktoré sa stávajú znakmi relevantných skutočností z príbehu a „časť za celok“ zastupujú jednotlivé dejové segmenty. Z interpretačného hľadiska možno dokonca uvažovať o odhalení situácie, v ktorej chlapci kreovali a svojou fantáziou ozvlášťovali reálny svet. Kresba ako spôsob seberealizácie a kompenzovania nedostatočného poznania reality sa javí aj ako možnosť fantazijného rozširovania poznania o svete.

Umelecký text ako podnet pre literárnu, výtvarnú a estetickú výchovu

Vybranú grafickú knihu sme podrobili interpretácii, pričom sme zúročili literárnovedné poznanie i výtvarné, širšie umenovedné poznanie. „Spolubytie“ slova a obrazu pri kreovaní zmyslu umeleckého obrazu sveta v literatúre, užšie, v grafických knihách, sa stáva aj podnetom, či inšpiráciou pre literárnu, výtvarnú a estetickú výchovu v kontexte nižšieho sekundárneho vzdelávania a pri zohľadňovaní medzipredmetových vzťahov. Aj preto je zrejmé, že „riešenie“ interpretačných problémov, „legitímne“ (pozri Eco 1995) dekodovanie významu a zmyslu („spolubytia“) slova a obrazu v procese recepcie grafických kníh na hodinách literárnej, výtvarnej alebo estetickú výchovy sa môže stať nielen zdrojom (emotívneho druhu) poznania, ale aj prostriedkom žiackeho literárneho, výtvarného, estetického (seba)vyjadrenia (verbálnej alebo realizačnej/vizuálnej interpretácie). Samozrejme, je potrebné, aby na zvládnutie takýchto výziev boli metodicky pripravení aj učitelia alebo študenti učiteľstva slovenského jazyka a literatúry, výtvarného umenia alebo estetiky ako potenciálni učitelia.

Interpretácia grafickej knihy vo výchovno-vzdelávacom procese si vyžaduje voľbu vhodných interpretačných postupov a metód, ktoré v nadväznosti na ISCED2 a v našom prípade aj na názory R. Fishera (2004, s. 7 – 9) vedú k samostatnému a účinnému učeniu sa (prostredníctvom recepcie obrazu a textu) a k rozvoju (kritického) myslenia: učenie s myslením, kladenie otázok, plánovanie, diskusia, mentálne mapovanie, divergentné myslenie, kooperatívne učenie, individuálne vedenie, hodnotenie, vytváranie učebného spoločenstva. V procese interpretácie sa môže rozvíjať (verbálne, vizuálne) vnímanie a (vizuálne, verbálne, divergentné, teda tvorivé, kritické) myslenie recipienta umeleckého diela, no predovšetkým sa formuje a rozširuje priestor pre emocionálne zakúšanie (v umeleckom obraze modelovanej) skutočnosti a pre jej fantazijné presahovanie recipientom. Rôznorodosť spracovania poznania žiakmi podmieňuje aj učiteľovu voľbu rôznych postupov, či metód rozvíjania myslenia.

Ak uvažujeme o recepcii grafickej knihy, potom musíme zdôrazniť aj to, že jej zmysel je výrazom spolupôsobenia myšlienok zaznamenaných slovom i v názornej obrazovej podobe v procese kreovania diela, čo podmieňuje proces dekodovania významu grafickej knihy a jej estetickú informáciu. Dekodovanie významu vyžaduje poznanie dvoch jazykových kódov, a to jazyka (vypovedateľné, jazyková referencia, diskurz – pozri Petříček 2014), ako aj výtvarného jazyka (viditeľné, výtvarná reprezentácia, figúra – pozri Petříček 2014; s prvkami a zložkami – bod, línia, plocha, farba, tvar, priestor, svetlo a tieň, kompozícia a pod.).

Učiteľovo „manažovanie“ žiackeho vyjadrovania myšlienok slovom a obrazom vo vzťahu k téme a problému hodiny môže teda v optimálnom prípade viesť k adekvátnemu rozvíjaniu žiakovho myslenia. Učiteľova voľba vhodných stratégií a metód ako prostriedkov rozvíjania poznania a predovšetkým myslenia, ale následne aj žiackeho literárneho, výtvarného, či estetického sebavyjadrenia by mala odzrkadľovať aj výsledky hľadania súvzťažností so zámerom grafickej knihy (slova a obrazu), s modelovým autorom a jeho tvorivými stratégiami, a to v procese literárnovednej, výtvarnej, širšie, umenovednej interpretácie umeleckého diela. Predpokladáme totiž korešpondencie medzi uplatňovaním jednotlivých (autorských) stratégií v konkrétnych literárnych dielach a „ziskom“ z ich uplatnenia, ich tvorivým využitím pri práci s textom. Aj preto sme predradili riešenie interpretačných problémov pred tvorivú metodiku realizácie vyučovacej hodiny.

Vyjadrené graficky a v nadväznosti na Umberta Eca (1995):

- modelový autor (splýva so zámerom literárneho/vizuálneho textu) → zámer textu (odobrí legitímnu interpretáciu modelového čitateľa, ktorá je kontrolovaná vnútornou súdržnosťou literárneho/vizuálneho textu) → modelový čitateľ (nachádza modelového autora)
- autor (tvorivá autorská stratégia, kódovanie zmyslu literárneho/vizuálneho textu) → text (diskurz, figúra) → čitateľ (stratégie a metódy recipienta, dekodovanie zmyslu literárneho/vizuálneho textu: môžu byť pozitívne ovplyvnené premysleným učiteľovým výberom vhodných stratégií a metód, usúvzťažnených so zámerom textu, ale aj ako prostriedkov rozvíjania poznania a sebarealizácie žiaka)

Metodika realizácie súboru vyučovacích hodín

Interpretácii podrobíme vybrané sekvencie príbehu v obrazoch Shauna Tana z knihy Pravidlá leta. V kontexte výučby literatúry pre deti a mládež, ale aj pre dospelých recipientov v procese interpretácie vybraných príbehov knihy využijeme také vyučovacie metódy a stratégie, ktoré podporia literárne, výtvarné, či estetické sebavyjadrenie žiaka, ale aj tie z metód a stratégií, ktoré podľa koncepcie R. Fishera (2004, s. 7 – 9) budú viesť k samostatnému a účinnému učeniu sa a k rozvoju myslenia: učenie s myslením, kladenie otázok, plánovanie, diskusia, mentálne mapovanie, divergentné myslenie, kooperatívne učenie, individuálne vedenie, hodnotenie, vytváranie učebného spoločenstva.

Téma: Grafické knihy v kontexte svetovej literatúry (nielen) pre deti a mládež (Shaun Tan: Pravidlá leta)

Tematické celky: Všeobecné pojmy, Próza

Cieľ:

vzdelávací:

- identifikovať zmysel vybraných častí Tanovho príbehu prostredníctvom interpretácie literárneho a vizuálneho textu, v ktorom sa definujú pravidlá priateľstva;
- identifikovať možnosti a zmysel spolupôsobenia výtvarnej a textovej zložky v grafickej knihe s dôrazom na obrazy, na ktorých sa prepájajú chlapčenské a mechanické bytosti, či nezvyčajné antropomorfizované bytosti, industriálny či prímestský priestor s fantazijnými aspektami bytia;
- osvojiť si a rozvíjať poznanie o vybraných literárnovedných kategóriách: text, ilustrácia, téma textu, súvislosti medzi textom a ilustráciou, čítanie ako prostriedok sebarozvoja človeka: učenie sa novým poznatkom, komunikácia o nových poznatkoch, tvorba vlastného systému hodnôt, próza ako súčasť

umeleckej literatúry, literatúra pre deti (detský hrdina, dej, prostredie), kľúčové slová, dejová osnova, hlavná myšlienka, postava, kompozícia diela, súvislosť medzi nadpisom a textom, čítanie s porozumením.

výchovný:

- uvoľnenie a rozvíjanie tvorivosti a fantázie;

- rozvíjanie schopnosti porovnávať, hodnotiť (životné a tematizované situácie, literárne modely sveta...) a riešiť problém (priateľstva a pod.) tvorivým spôsobom,

- rozvíjanie schopnosti identifikovať a pomenovať citovú, fantazijnú, etickú a estetickú hodnotu (hodnota priateľstva overovaná sériou udalostí, situácií, ktoré sú podmienené fantáziou, citová hodnota priateľstva, etická hodnota spolupatričnosti v kolíznych situáciách, estetická hodnota fantastických skutočností a pod.).

Metódy: dialogické metódy, brainstorming, dramatizácia príbehu, pantomíma, tvorivé písanie a kreslenie, tvorba plagátu, analýza a interpretácia literárneho a vizuálneho textu, slovné alebo obrazové asociácie, myšlienková mapa príbehu...

Stratégie rozvoja osobnosti: kreativizácia, emocionalizácia, socializácia, axiologizácia, kognitivizácia

Čítanie grafického príbehu môže prostredníctvom textu i obrazov so symbolickou povahou iniciovať záujem o tematizované problémy, a tak bude tvoriť aj podnet pre diskusiu.

Príklady otázok po prezretí vybraných obrázkov (č. 4, 6, 10):

Máte skúsenosti s letným či prázdninovým priateľstvom? Môže človek svojou fantáziou modifikovať zdanlivo obyčajný industrializovaný alebo predmestský priestor a jeho deje? Aký zmysel má detská hra a fantázia pre život a vo vybranom texte? Čo ich podnieti vo väčšej miere? Vyberte niekoľko (kľúčových) motívov z umeleckého (literárneho a vizuálneho) textu, ktoré spojíte (hlavnou) myšlienkou.

V skupine čítajte (vizuálny) text, diskutujte o ňom a pýtajte sa na jeho problémové miesta (periféria a hra, fantázia ako spôsoby zmysluplného prežívania prázdninového času, periféria a chytanie lietajúcich tvorov; spolubytie chlapcov a mechanických bytostí, prehliadka ako výraz rozmanitosti mechanických bytostí ako priateľov, ale aj ľudského fantazijného potenciálu; periféria, industriálny priestor a snový či fantazijný priestor opradený tajomstvom, výnimočnosť a uzavretosť či nepreniknuteľnosť priestoru bez poznania hesla).

V skupine vytvorte osnovu vybraného príbehu v obraze a podľa nej „reprodukuje“ vybrané segmenty príbehu.

Po tichom čítaní umeleckého textu formulujte/tvorte otázky o texte (Ktoré z postáv sú hlavnými postavami a ktoré zas vedľajšími postavami vybraných kapitol (príp. celého grafického príbehu)? Čo je charakteristické pre ústredné postavy? Čo robia vo vybraných príbehoch z obrázkov a čo prežívajú? Ako sa dozvedáme o ich pocitoch, keď text ponúka „len“ reťaz pravidiel (a nepriamo aj hodnôt) priateľstva? Ako sa dozvedáme o priateľskom vzťahu chlapcov? Ako by ste charakterizovali priateľstvo chlapcov? Aká je hodnota tohto priateľstva? Čím sa postavy podobajú a čím sa líšia? Aké hodnoty sú pre postavy dôležité? A pod.).

Vysvetlite, do akej miery sa (ne)zhodujú skutočnosť s obrazom/modelom sveta, ktorý je stvárný vo vybraných segmentoch umeleckého textu. Identifikujte fantastické a realistické prvky na obrázkoch knihy.

Vysvetlite súvislosti medzi vybranými kapitolami príbehu, ale aj medzi „pravidlami“ a obrázkami jednotlivých kapitol, ako aj medzi názvom knihy a vybranými kapitolami.

Zdôvodnite, prečo text patrí ku grafickým knihám.

Nakreslite na „mape príbehu“ tie priestory, v ktorých sa odohrávajú deje vybraných kapitol. Na znázornených miestach nakreslite symboly, ktoré sa s nimi spájajú, a vysvetlite ich význam.

Vytvorte pojmovú mapu grafického príbehu.

Uvažujte, do akej miery autor využil motívy známe z iných umeleckých textov?

Identifikujte tie z motívov, ktoré považujete za novátorské.

Vytvorte otázky, ktoré sa dotýkajú témy/formy textu, a položte ich spolužiakom.

Pantomimicky stvárnite vybrané situácie z textu a nechajte spolužiakov hádať, o ktoré zo situácií ide.

Vybranú časť príbehu dramatizujte.

Identifikujte opakujúce sa prvky (motívy) vo vybranej kapitole príbehu. Uvažujte, čo sa dosahuje ich opakovaním.

Vytvorte PowerPoint prezentáciu o Shaunovi Tanovi a jeho tvorbe.

K vybraným názvom diel autora vytvorte ilustrácie a konfrontujte/porovnajte ich s obrázkami na obálkach Tanových kníh. Identifikujte odlišné a spoločné znaky ilustrácií jednotlivých kníh.

Vytvorte nový segment príbehu, ktorý bude výtvarným a literárnym spôsobom tematizovať ďalšiu z letných príhod. Texty prezentujte a hodnot'ete.

Uvažujte, prečo (nie) je príbeh umelecky hodnotným textom. V čom tkvie jeho estetická (umelecká) hodnota? Svoje tvrdenie zdôvodnite.

Po prečítaní vybraných častí príbehu predvídate, ako sa bude ďalej vyvíjať a ako sa uzavrie.

Ktoré z hodnôt prezentovaných vybranými kapitolami považujete za dôležité aj pre váš život?

Navrhните, ako napísať a nakresliť dobrú grafickú knihu.

Navrhните viaceré riešenia problémov priateľského vzťahu alebo vzťahu chlapcov k tematizovanej/výtvarne stvárnenej skutočnosti.

V skupinách alebo vo dvojiciach vytvorte plagát, ktorý bude informovať o jednej z udalostí, ktorá sa odohrala v jednej z čítaných kapitol textu.

Navrhните v skupine ďalšie pravidlá priateľstva a pravidlo ilustrujte.

Literatúra:

- [1] BECKER, U. 2007. Slovník symbolů. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-284-3.
- [2] ECO, U. a kol. 1995. Interpretácia a nadinterpretácia. Bratislava: Archa. ISBN 80-7115-080-0.
- [3] McCLOUD, S. 1993. Understanding comics. New Your: HarperPerennial.

- [4] PETŘÍČEK, M. 2014. *Obraz a slovo. Slovo a obraz*. Bratislava: Slovart. ISBN 978-80-8085-297-9.
- [5] PETŘÍKOVÁ, M. 2011. *Umelecký text v tvorivých interpretáciách. Teória – poetológia – aplikácia*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-0424-7.
- [6] FISHER, R. 2004. *Učíme děti myslet a učit se. Praktický průvodce strategiemi vyučování*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-966-6.
- [7] RŮŽIČKA, L. *Lomová rozebrala (a zase složila) komiks The Arrival* [online]. [cit. 2015-08-03]. <http://www.komiksarium.cz/index.php/2011/10/lomova-rozebrala-a-zase-slozila-komiks-the-arrival/#more-12252>
- [8] Shaun Tan [online]. [cit. 2015-08-02]. <http://www.shauntan.net/>
- [9] TAN, S. *Picture books: Who Are They For?* [online]. [cit. 2015-08-03]. <http://www.shauntan.net/essay1.html>
- [10] TAN, S. 2014. *Pravidla léta*. Praha: Labyrint. ISBN 978-80-86803-26-5.
- [11] TAN, S. 2013. *Posledná vec*. OZ Slniečkovo. ISBN 978-80-89314-26-3.
- [12] TAN, S. 2011. *Příběhy z konce předměstí*. Zlín: Kniha Zlín. ISBN 978-80-87497-23-4.

PaedDr. Martina Petříková, PhD.
Katedra knižničných a informačných štúdií
Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
mpetrikova9@gmail.com

www.casopisespes.sk
